

УДК 94: [323.23(430:4-11):070(477.85)] «1939»

© Лілія Дробіна* (Чернівці)

ПРОПАГАНДИСТСЬКА ПОЛІТИКА НАЦИСТІВ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті на прикладі агресивної політики нацистської Німеччини відображені аспекти пропагандистської політики «захисту своїх» та її роль у розпалюванні Другої світової війни, викладені на основі статей чернівецької газети «Час». Автор досліджує, як політика «життєвого простору» Гітлера, заснована на ідеї розширення німецьких територій, призвела до анексії Австрії, Судетської області та, зрештою, нападу на Польщу. Автор звертає увагу на складність розв'язання територіальних претензій з урахуванням історичного фактора.

Відзначено, що проблеми міжнародних конфліктів залишаються актуальними і сьогодні, а глобалізація підкреслює взаємозалежність країн і необхідність співпраці для розв'язання спільних проблем. Звернено увагу на загрозу авторитарних режимів, адже ідеї, схожі на ті, що пропагували нацисти, час від часу з'являються в різних куточках світу. У висновках автор підкреслює важливість вивчення історії для запобігання повторенню помилок минулого.

Ключові слова: Друга світова війна, аншлюс Австрії, Чехословаччина, судетські німці, Мюнхенська угода, «вільне місто» Данциг, Ліга Націй, Гітлер, пропаганда, нацистська політика.

Liliia Drobina (Chernivtsi)

NAZI PROPAGANDA POLICY IN EASTERN EUROPE BEFORE WORLD WAR II

Abstract. Based on the example of the aggressive policy of Nazi Germany, the article reflects aspects of the propaganda policy of «protecting one's own» and its role in igniting World War II based on articles from the Chernivtsi newspaper Chas. The author examines how Hitler's «living space» policy, based on the idea of expanding German territories, led to the annexation of Austria (the Anschluss), the Sudetenland and, ultimately, the attack of Poland. The author draws attention to the complexity of resolving territorial claims considering the historical factor.

The article reveals the main points of Hitler's aggressive policy. First, Hitler used the «living space» policy as the idea of the need to expand living space for the German people as a pretext for an aggressive foreign policy. Secondly, the manipulation of ethnic issues highlights the way the Nazis used ethnic minorities in other countries as a pretext for interfering in the internal affairs of neighboring states. Thirdly, the role of propaganda in Germany was quite significant. Nazi propaganda created the image of Germany as a victim of injustice and justified aggressive actions.

Parallels with present time are drawn between the policies of Nazi Germany and modern Russian aggression, emphasizing the repetition of certain mechanisms and instruments of policy. The author notes that the issues of international conflicts remain relevant today, and globalization emphasizes the interdependence of countries and the need for cooperation to solve common problems. Attention is paid to the threat of authoritarian regimes, because ideas like those promoted by the Nazis appear from time to time in different parts of the world.

In conclusions, the author emphasizes the importance of studying history to prevent the repetition of past mistakes and to be vigilant about manifestations of aggression and manipulation, and to resist any attempts to rewrite history and justify aggression.

Keywords: World War II, the Anschluss, Czechoslovakia, Sudetenland Germans, Munich Agreement, Danzig «free city», League of Nations, Hitler, propaganda, Nazism policy.

* к.і.н., асистент кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
PhD in History, Assistant Professor, Department of History of Ukraine, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/000-0002-3275-7767
e-mail: l.drobina@chnu.edu.ua

Постановка наукової проблеми та її значення. Закінчення війни це переважно завжди перемога і лише після війни правда починає набувати цілісного вигляду. Емоції, пропаганда та політичні інтереси часто затуманюють об'єктивне сприйняття подій під час війни. Лише з часом, коли пристрасті вщухають, історики можуть більш об'єктивно проаналізувати причини конфлікту, дії учасників та наслідки війни. Визначення «історичного права» на певні території є надзвичайно складним і неоднозначним питанням, особливо після великих конфліктів, коли кордони держав часто змінювалися. Найчастіше це поняття використовується в політичних дискусіях для легітимізації територіальних претензій, а от міжнародне право, яке встановлює певні правила щодо визначення державних кордонів, не завжди може захистити від таких претензій.

Сучасна карта Європи сформувалася після Другої світової війни і вважалася стабільною до початку російсько-української війни в 2014 р. Всі країни прийняли свої кордони, визначені Паризькими мирними договорами 1947 р., але, як бачимо, не всі з цим змирилися, сьогодні росія активно повторює шлях Гітлера. Адже історія всіх війн трактується як бажання захопити нові землі, про це вже багато писано. Але хочеться звернути увагу на пресу того часу, а саме буковинську газету «Час», яка виходила в м. Чернівці, де досить детально аналізується міжнародна політика напередодні війни.

Метою статті є необхідність проаналізувати висвітлення газетою «Час» пропагандистської політики нацистської Німеччини особливо в питанні «захисту своїх» і як ця політика вплинула на початок Другої світової війни.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Названа тема характеризується міждисциплінарними зв'язками, адже вона охоплює міжнародну дипломатію, політологію, історію, соціологію. Розглядати історію ключових держав, серед яких Німеччина, Польща, СРСР, окремо одна від одної — дуже складно. В сьогоdnішніх умовах російсько-української війни ця тема стала дуже актуальною. Український інститут національної пам'яті проводить семінари, де запрошені гості при аналізі подій початку Другої світової війни проводять паралелі з сучасністю¹. Українські дослідники все більше уваги приділяють глобальному характеру війни та її впливу на різні регіони як світу, так і України. Поруч і європейські історики² також активно досліджують агресивну політику Німеччини і яку роль відіграла політика Гітлера та нацистської партії у розв'язанні війни.

Але поруч з глобальними подіями, головним об'єктом дослідження стає людина у добу війни. І з цією функцією досить вдало справлялася преса, хоча вона й проходила певну цензуру, але в дорадянський період ця частина джерел може дійсно займати свою нішу в загальній історіографії Другої світової війни. В цій статті використані матеріали регіональної чернівецької газети «Час» за літо 1939 р. З газетними матеріалами можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича або в Державному архіві Чернівецької області.

Виклад основного матеріалу. Обидві війни ХХ ст. починалися із бажання перерозподілу світу, захоплення чужих територій. І сьогодні першою хочеться назвати саме нацистську Німеччину як державу, яка в гонитві за новими ринками збуту товарів і сировини розпочала нову війну, прикриваючись гаслом «захисту своїх». Про це говориться і в статті «Гітлер знищив «Версальський трактат» за липень 1939 р. «Гітлер готується до нового протистояння, на 20-ту річницю Версальського договору (28.06.1919 р.) як «найнегіднішого договору», який обманув довіру німецької нації, яка кинула зброю і повірила обіцянкам Вільсона. І тільки 6 років правління націонал-соціалістів сприяли тому, що Гітлер «освободив німецьку націю з кайданів, знищивши «Версальський трактат»³. Як відлуння тих часів можемо прочитати в газетній публікації за липень 1939 р.: «Німеччина для життя потребує сировини і збіжжя, чого в Німеччині нема і цього вона шукає за кордоном, так званий життєвий простір»⁴. Саме це визначало політику міжвоєнної Німеччини, необхідність життєвого простору для німців, нових земель для імперії. Слова британського історика Крістофера Кларка, який досліджуючи Першу світову війну, відзначив: «Аргументи, які використовували сторони, що вступили в ту війну, можна почути і сьогодні, це тенденція зображати із себе жертву, бачити провокації з іншого боку, але бути абсолютно сліпим до своєї частки провини за цю кризу»⁵ — можна віднести і до 1939 р.

Кордони держав рідко збігаються з етнічними межами, а багато країн мають різноманітний етнічний склад. Це явище історично зумовлене і є наслідком численних міграцій, завоювань та політичних процесів. Політика «захисту своїх» за мовною та етнічною ознакою показала, як легко етнічні питання можуть бути використані для розпалювання міжнародних конфліктів і навіть світових воєн. 1 вересня розпочалося нацистське вторгнення на польську територію. Які причини

воєнної агресії подавалися Гітлером? Щоб дати відповідь на це питання, варто знати, що національні держави формувалися в інтернаціональних кордонах.

XIX століття стало епохою піднесення націоналізму в Європі. Ідея національної держави, де кожна нація має право на самовизначення та власну державність, набула великої популярності. Це привело до численних національних рухів, спрямованих проти існуючих імперій, таких як Австро-Угорська, Російська, Османська. Слов'янські народи, розділені між названими імперіями, також брали активну участь у цих рухах. Поляки прагнули відновити незалежність Речі Посполитої, чехи та словаки боролися за автономію в рамках Австро-Угорщини, українці, розділені між Російською та Австро-Угорською імперіями, намагалися розвивати національну ідентичність та прагнули до самостійності. Основою цих рухів була ідея, що нація, об'єднана спільною мовою, культурою та історією, має право на власну державу. Це протиставлялося імперіям, які ґрунтувалися на принципі династичної влади та контролю над різними народами й територіями.

Перша світова війна сприяла розпаду імперій і це створило умови для реалізації ідей національної державності. Версальський договір та наступні мирні угоди намагалися врегулювати післявоєнний устрій Європи. Одним із ключових принципів було проголошено право націй на самовизначення. В результаті було створено нові держави, такі як Польща, Чехословаччина, Естонія, Фінляндія, Латвія, Литва та Королівство сербів, хорватів і словенців (згодом Югославія). Водночас формувалася ідея «безпечної Європи», яка полягала в тому, що створення національних держав сприятиме встановленню миру в Європі. Вважалося, що нації, які мають власну державу, не будуть прагнути до територіальної експансії, на відміну від імперій, які постійно потребували нових завоювань.

Однак через несправедливий розподіл кордонів та недотримання принципу самовизначення для всіх народів, Версальський договір не зміг забезпечити тривалий мир та стабільність на континенті. Проблеми, що виникли внаслідок цього, стали однією з причин майбутніх конфліктів, зокрема Другої світової війни. Важливо також зазначити, що ідея «безпечної Європи» через створення національних держав виявилася ілюзією. Нації, отримавши власну державність, не стримували свою агресивну політику, що було продемонстровано в наступні десятиліття.

Лідером у питаннях агресії безумовно був Гітлер, який прийшов до влади у Німеччині у 1933 році з метою змінити існуючий світовий порядок і проголосив, що захищатиме інтереси усіх німців — і всюди. Першою в цьому списку була німецькомовна Австрія. Розділені німецькі землі він вирішив об'єднати знову шляхом злиття Австрії з Німеччиною, ініціювавши, правда, референдуми в обох країнах. 12 березня 1938 року німецькі війська без жодного пострілу увійшли в Австрію, й відбувся аншлюс Австрії. Країни Європи не відреагували на цей крок, ані Французька Республіка, ані Велика Британія не допомогли Австрійській Республіці зберегти самостійність. Вони із занепокоєнням чекали, чи стане Чехословацька республіка наступною країною, яку захопить Гітлер. І події не змусили себе чекати.

Відкриті кордони колишньої Австро-Угорщини сприяли тому, що загальне населення Чехословаччини 15 мільйонів громадян, крім чехів і словаків, складалося з кількох національних меншин, серед яких німці, українці та угорці. Розуміючи заляканість Великобританії та Франції після аншлюсу Австрії, Гітлер розраховував на подальшу поступливість західних держав. Висуваючи вимоги щодо Судетської області, населеної значною німецькою меншиною, і заявляючи про масштабні порушення їхніх прав, він прагнув легітимізувати свої територіальні претензії. Це був ще один крок Гітлера для «захисту своїх». Девід Маккін у монографії «І сталася тьма. Рузвельт, Гітлер і західна дипломатія напередодні війни» наводить слова американського посла Вільяма Буллітта в Лондоні: «Гітлер бездоганно обирає момент; він рухається від однієї цілі до іншої, і поки що досягав усього, чого хотів, жодного разу не вистріливши. Гітлеру вдасться домогтися свого і в Чехословаччині лише шляхом роботи з численним населенням німецького походження»⁶. Франція та Велика Британія, незважаючи на свої зобов'язання щодо гарантування безпеки Чехословаччини, чинили тиск на празький уряд, змушуючи його погодитися з рішеннями Мюнхенської конференції 1938 року, ухваленими без участі чехословацьких представників. На чеській території створюється «протекторат Богемії і Моравії», а на словацькій утворили Словацьку республіку під протекторатом Німеччини.

З цього приводу цікава стаття «Німеччина прилучить Чехію та Моравію безпосередньо?», яка відображає плани Гітлера в розширенні німецьких кордонів. У пресі писалося, що Конрад Генлайн, очільник Судетонімецької партії та ініціатор окупації 14–16 березня 1939 р. нацистською Німеччиною решток Чехії і створення окупаційного «протекторату Богемії і Моравії», заявив, що

16 липня 1939 р. буде ліквідовано чесько-моравський протекторат, відбудеться його об'єднання з Німеччиною. «Чехії висунуто ультиматум, що повинна сплатити 100 млн марок видатків пов'язаних з протекторатом, насамперед на утримання поліції. Водночас польська преса подає, що німецька влада наказала чесько-моравському урядові відремонтувати до 1 вересня всі шляхи, які мають стратегічне значення»⁷.

Вирішивши «судетське питання» на користь Німеччини, Адольф Гітлер у жовтні 1938 р. переключив свою увагу на інші місця компактного проживання німецького населення. Польський історик та публіцист Пйотр Гурштин відзначив: «Гітлер створював потужну державу. За ним стояв потенціал реваншизму та шовінізму дуже сильного в Німеччині, особливо щодо народів Східної Європи. Передовсім це стосується поляків, яких бачили як головну територіальну перешкоду на дорозі німецького розвитку. Гітлер цей колосальний потенціал використав і розбурхав. Він запустив механізм, який не обов'язково мав бути запущений»⁸. Польський уряд передбачав, що після аншлюсу Австрії та захоплення Судетської області Гітлер не зупиниться на досягнутому. Варшава вважала, що наступною метою нацистської Німеччини стане Мемель, територія компактного проживання німців у Литві. Ця територія у XVIII ст. перейшла від Литви до Пруссії, а з 1923 р. знову стала литовським містом Клайпеда. Побоюючись залишитися одною проти агресора, Литва не змогла протистояти тиску Німеччини і була змушена передати Мемель (Клайпеду) під контроль Берліна. Це дозволило Гітлеру зосередити свої сили для подальшої експансії на польських землях.

Досить складна ситуація була з колишніми польськими землями. Південне узбережжя Балтійського моря належало Польщі з XVI століття. Пруссія, як третій учасник поділів Речі Посполитої у XVIII ст., отримала північну Польщу і одразу розпочала масово заселяти нові території своїми людьми. Та регулюючи післявоєнний світ у 1920 р., міжнародна спільнота частину південного узбережжя Балтійського моря знову повернула Польщі як умову її економічної незалежності. Повернення Польщі доступу до Балтійського моря стало перемогою історичної справедливості. Однак паралельно виникла складна ситуація, пов'язана з масовою німецькою колонізацією цих земель за попередні десятиліття. Цей фактор суттєво ускладнив інтеграцію відвойованих територій до польської держави. У цій ситуації міжнародна спільнота прийняла «соломонове рішення», й історично польське місто Гданськ, німецькою версією – Данциг, отримало статус «вільного міста». Це означало, що місто не належало ні Польщі, ні Німеччині, а керувалося міжнародною організацією – Лігою Націй. Таке рішення мало задовольнити обидві сторони, але водночас створило нові проблеми. Зокрема, для забезпечення доступу Німеччини до Східної Пруссії було створено «Данцизький коридор» – територія, яка перебувала під польським суверенітетом. Ця вузька смуга польської території розділила Німеччину на дві частини.

Так, місто Данциг (Гданськ) стало наступним предметом німецького інтересу. Саме тут націонал-соціалісти Рейху організували маніфести на підтримку Німеччини, в той час як «населення міста мало інший погляд і прагнуло до союзу з Польщею», – відзначалося в пресі⁹. Контроль над Данцизьким коридором був одним із ключових факторів, що впливав на баланс сил у регіоні. Для Польщі втрата коридору означала б економічну ізоляцію та збільшення залежності від Німеччини. Для Німеччини ж ліквідація коридору була одним із кроків на шляху до домінування в Центральній Європі, адже він роз'єднував її територію і створював загрозу її стратегічним інтересам.

Газета «Час», посиляючись на німецьку пресу, вказує, що продовжується поширення інформації про знущання над німцями в Польщі. «Заступник фюрера Рудольф Гесс на конгресі закордонних німців сказав, що Рейх буде боронити німців в Польщі. А Польща, коли буде гратися з вогнем, від вогню згине»¹⁰. Поширення такої інформації було частиною німецької пропагандистської кампанії, спрямованої на створення негативного образу Польщі в очах світової громадськості та виправдання майбутньої агресії. Подібні заяви часто були перебільшеними або сфабрикованими, щоб створити враження про утиски німецької меншини в Польщі.

Виступи Деладьє і Геліфкса, заяви президента Польської республіки мали б показати Німеччині та Італії, що безпосередній напад на Польщу або Данциг уже не буде місцевою справою. «Вже всім відомо, що Німеччина задумала переворот у Данцігу, а під кінець вересня і військовий наступ»¹¹. Попри це, всі лондонські часописи відзначали занепокоєння на «дуже поважне положення» в Данцігу. Адже туди прибули останнім часом близько 4 тис. німецьких вояків зі старшинами, а населенню роздано газові маски. Варшавські часописи наголошували, що до Данцига приїхав начальник німецьких охоронних відділів і німецької поліції Гімлер для того, щоб провести інспекцію данцизьких націонал-соціалістичних формувань. Також польська преса вказує, що «вночі з

Німеччини до Данцігу перевозять важкі гармати, а біля 3 тис. робітників будують великі бараки для численних німецьких добровольців. І це все робиться досить відкрито»¹².

Саме місто Данциг, з його переважно німецьким населенням та пронацистською адміністрацією, стало для Німеччини плацдармом для подальшої експансії на Схід. Місто було перетворено на оплот нацистської ідеології та центр антипольської діяльності. Для забезпечення повного контролю над цим регіоном Німеччині необхідно було встановити сухопутний зв'язок зі Східною Пруссією, що передбачало окупацію польських територій.

23 серпня 1939 року, в день підписання пакту про ненапад Німеччини та СРСР, гауляйтер Данцига Альберт Форстер проголосив себе главою держави Вільне місто Данциг. Так, воно виходило з-під юрисдикції Ліги Націй. Ця подія підірвала систему міжнародного права, створену після Першої світової війни. Ліга Націй виявилася неспроможною захистити свій мандат, що стало початком розвалу цієї організації. Водночас анексія Данцига була не лише захопленням невеликого міста, а й стратегічним кроком, який наблизив світ до Другої світової війни. Він продемонстрував рішучість Німеччини розширити свої території та встановити новий світовий порядок, заснований на силі.

Світова спільнота намагалася зберегти існуючий порядок в Європі. У статті «Англія бажає порозумітися з Німеччиною» міністр закордонних справ Великої Британії лорд Галіфакс стверджує: «Питання життєвого простору можна розв'язати розумнішим внутрішнім упорядкуванням і поліпшенням стосунків з іншими державами. Знищення самостійності сусідів доводить до противних наслідків. Нації залежні одні від других з економічної точки зору. Співпраця дає можливість широко розвивати діяльність. Догма сили замикає дорогу до порозуміння й наповнює людей ненавистю й заздрістю. Тому головним завданням є – спротив агресії. Як колись дійдемо до порозуміння й усунення труднощів, то це мусить статися на солідніших підставах, ніж словесні зобов'язання».¹³ Цим виступом він показав, що існує альтернатива політиці загарбання чужих територій — це внутрішні реформи та розвиток міжнародного співробітництва, й підкреслив, що економічний розвиток неможливий без міжнародної співпраці, а політика сили, заснована на насильстві, веде до ненависті та конфліктів. І як висновок, для розв'язання проблем необхідно будувати відносини на основі взаємоповаги та довіри. Загалом ця цитата протиставляє ідеології насильства і завоювання ідею миру і співпраці. Вона закликає до раціонального розв'язання проблем, а не до застосування сили.

Згодом Вінстон Черчіль під час свого виступу в Лондоні зазначив, що в Європі панує гнітюча атмосфера, адже націонал-соціалісти тримають своїх сусідів у страху: на кого ж першого з них нападуть? «І тільки дин чоловік може покласти край цьому переляку, що давить на всіх. Коли Гітлер не зачне війну, то і не буде війни, бо ніхто ніколи й не думав нападати на Німеччину. Німеччина може отримати всі гарантії. А допоки необхідно всім організовуватися, щоб покласти край цьому страшному божевіллю і не допустити, щоб людство залежало від примх або слабості одного чоловіка».¹⁴ Тоді як більшість європейських держав дотримувалися політики умиротворення Гітлера, сподіваючись уникнути війни, Черчіль був одним із небагатьох політиків, хто попереджав про небезпеку такої політики. Хоча на той час його виступ не привів до радикальних змін у міжнародній політиці, він заклав основу для формування антигітлерівської коаліції згодом.

На противагу «політиці умиротворення», яку вели країни Європи, Німеччина все більше наголошувала на зворотному. Про плани Гітлера писали не тільки газети, а й книги, зокрема фоліант «Рік заплати» прихильника Гітлера Варда Прайса, який є яскравим прикладом того, як деякі ідеологи нацизму відкрито озвучували свої експансіоністські амбіції. На його думку, Німеччина вирішила поширити свою владу на всю Східну Європу вздовж балтійських берегів до берегів Естонії, далі – захоплення напівзалежних країн Польщі та Росії і далі вздовж північного узбережжя Чорного моря аж до Кавказу¹⁵. Книга Прайса була не просто аналітичним дослідженням, а пропагандистським твором, який мав мобілізувати німецьку громадськість на підтримку агресивної зовнішньої політики.

Не відстає від свого лідера і маршал Герінг, який під час інспекції фабрики Юнкерс у Дессау виступив з промовою, звинувативши Англію в тому, що вона вирішила повторити трагедію 1914 р. і нав'язати Німеччині ще один Версаль. «Але німці заявляють всьому світу, що ніколи не допустять другого версальського миру. Ми не хочемо війни. Як ми тепер гарячково озброюємось, то тільки тому, щоб вийти переможцями з боротьби, в яку нас хочуть втягнути. Коли німці об'єднані, а зараз вони об'єднані, то будуть переможцями»¹⁶. Вкотре нацистські діячі фальсифікували історію, подаючи Версальський договір як несправедливий диктат, а не як результат поразки Німеччини у Першій світовій війні і водночас, створюючи образ ворога, наприклад, як Англія прагне знищення Німеччини.

Продовжує цю лінію і головнокомандувач сухопутних військ вермахту генерал В. Браухіч: «В часи, коли Німеччина була слабкою ніхто з нею не рахувався, лише її використовували і прийшов час цьому поставити кінець. Тепер Німеччина не боїться ніяких погроз»¹⁷. Ці слова є яскравим прикладом того, як нацистська пропаганда використовувала історичні наративи для своєї підтримки серед населення та виправдання агресивної зовнішньої політики. Адже Браухіч малює образ Німеччини як країни, яка довгий час зазнавала несправедливості та експлуатації з боку інших держав. Це створює відчуття образи та бажання помсти. Водночас генерал стверджує, що лише демонстрація сили може забезпечити Німеччині безпеку та повагу. Агресія виправдовується як необхідний засіб для відновлення справедливості.

Не менш вказівною щодо планів Гітлера є стаття «Чому Німеччина мусить змінити теперішній стан?», де Роберт Лей — один із керівників партії нацистів, очільник Німецького робітничого фронту, виступивши у Відні, підкреслив, що Німеччина має замало землі і замало хліба, і з цієї проблемою німецькі політики повинні постійно звертатись до свого народу¹⁸. Наслідки такого виступу легко передбачити. По-перше, легітимізація агресії в очах німців. По-друге, підготовка до війни, адже така пропаганда готувала німецьке суспільство до війни, виправдовуючи її як необхідний засіб для забезпечення життєвого простору для німецького народу. По-третє, расова ідеологія, адже поняття «життєвий простір» було тісно пов'язане з расовою ідеологією нацизму, яка передбачала розширення життєвого простору для «арійської раси».

Ці цитати є яскравим прикладом того, як політична пропаганда може бути використана для маніпулювання свідомістю мас і виправдання агресивних дій. Аналіз такого роду виступів дозволяє краще зрозуміти механізми, які призвели до Другої світової війни. Пропаганда ХХ ст. досягла потужної сили, вміння користуватися нею й призвело до затуманення голів німців. Сьогодні російська пропаганда бере приклад з нацистської, «промиваючи мізки» своїм співвітчизникам. Політична пропаганда може бути використана для маніпулювання свідомістю мас і виправдання агресивних дій.

Увечері 31 серпня нацистський уряд висунув Польщі ультиматум із 16 пунктів, суть якого зводилася до того, що Данциг «повертається» до складу Третього Рейху, а Польща повинна гарантувати права німецьким меншинам. Через кілька годин почалося вторгнення німецьких та словацьких військ на польську територію. Ніхто не збирався очікувати на відповідь щодо ультиматуму. Висунення Німеччиною ультиматуму Польщі було результатом довгої підготовки і свідомого прагнення розв'язати війну. Ця подія стала поворотним моментом в історії ХХ століття і мала далекосяжні наслідки для всього світу.

У своїй відповіді прем'єр-міністру Франції Едуарду Даладье ще напередодні війни Гітлер заявив, що понад усе хотів мирного розв'язання конфлікту й випробував для цього усі шляхи, проте «Захід його так і не почув»¹⁹. Як бачимо, заява про бажання мирного розв'язання конфлікту була очевидною маніпуляцією. Німеччина протягом тривалого часу готувалася до війни, а ультиматум Польщі був явно провокаційним. Водночас Гітлер перекладав відповідальність за розв'язання війни на західні країни, звинувачуючи їх у несправедливості Версальського договору і небажанні йти назустріч Німеччині. Шляхом маніпуляції фактами Гітлер намагався створити образ Німеччини як жертви несправедливості, що дозволяло виправдати будь-які дії.

Справді, аналогії між нинішньою ситуацією та Другою світовою війною присутні. Ці паралелі є не лише поверхневими, а й глибокими, торкаючись психології агресора, його пропагандистських прийомів та реакції міжнародної спільноти. Як Гітлер колись, так і путін сьогодні використовують схожу риторику, виправдовуючи свої агресивні дії нібито прагненням відновити історичну справедливість та захистити російськомовне населення. Обидва диктатори вдаються до провокацій, щоб створити привід для нападу, і звинувачують жертву у власних злочинах. Німеччина Гітлера та росія путіна однаково ігнорують міжнародне право та принципи суверенітету держав і розраховували на те, що Захід не наважиться на рішучі дії й дозволить їм реалізувати свої експансіоністські плани. Російська пропаганда своїми методами звинувачує Україну в неофашизмі та геноциді, хоча саме росія вчиняє ці злочини; переписує історію, виправдовує сталінські репресії та створює міфи про «історичну росію»; розпалює націоналістичні настрої серед населення, щоб мобілізувати його на підтримку агресивної політики.

Для протистояння російській агресії необхідна міцна міжнародна коаліція, яка діятиме спільно і рішуче. І сьогодні ми бачимо важливість інформаційної війни, яка є невід'ємною частиною сучасних конфліктів, тому важливо протистояти російській пропаганді та поширювати правдиву інформацію.

Висновок. Загалом початок Другої світової війни був результатом складного переплетення політичних, економічних і соціальних факторів. Агресивна політика нацистської Німеччини, підживлена ідеологією націонал-соціалізму та прагненням до світового панування, стала основним каталізатором конфлікту. Ця війна стала однією з найжахливіших воєн людства. Чи здатні сьогодні європейці, і не лише європейці, пам'ятати й використовувати уроки історії? Судетські німці стали жертвами війни, а потім, після поразки Німеччини, ще й жертвами етнічних чищень. Чехія вислала фактично усіх німців геть за межі своїх кордонів. Трагічна доля судетських німців стала лише однією з багатьох кривавих сторінок історії Європи²⁰. Аналіз подій початку Другої світової війни дозволяє нам краще розуміти сучасні геополітичні процеси і виявляти паралелі між минулим і сьогоднішнім. Важливо пам'ятати уроки історії, щоб запобігти повторенню трагічних помилок минулого.

- ¹ *Початок Другої світової війни. Роль сторін* (українська версія, семінар) [The Beginning of World War II. The Role of the Parties], in «Український інститут національної пам'яті», 2022, 22 червня, URL: <https://uinpr.gov.ua/informaciyni-materialy/ukrayinsko-nimecki-istorychni-dialogy/seminar-pochatok-drugoyi-svitovoyi-viyny-rol-storin>
- ² Д. Маккін, *І сталася тьма. Рузвельт, Гітлер і західна дипломатія напередодні війни* [And Darkness Came. Roosevelt, Hitler, and Western Diplomacy on the Eve of War], Київ, Лабораторія, 2023, 400 с.; К. Кларк, *Сомнамбули: як Європа прийшла до війни в 1914 році* [The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914], Penguin Books, 2012, 696 с.; К. Левенштайн, *Войовнича демократія та фундаментальні права* [Militant Democracy and Fundamental Rights], in «Український часопис конституційного права», 2024, вип. 2, с. 76-89.
- ³ *Гітлер знищив «Версальський трактат»* [Hitler Destroyed the «Versailles Treatise»], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 1 липня, с. 1.
- ⁴ *Англія й Німеччина* [England and Germany], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 11 липня, с. 1.
- ⁵ Л. Шефер, *Світ на порозі Третньої світової? Думка відомого історика* [Is the World on the Brink of World War III? The Opinion of Famous Historian], in «У фокусі», 2022, 27 травня, URL: <https://www.dw.com/uk/svit-na-porozit-tretoi-svitovoi-dumka-vidomoho-avstraliisko-ho-istoryka-a-61951357/a-61951357>
- ⁶ Д. Маккін, *І сталася тьма. Рузвельт, Гітлер і західна дипломатія напередодні війни*.
- ⁷ *Німеччина прилучить Чехію та Моравію безпосередньо?* [Will Germany Annex the Czech Republic and Moravia Directly?], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 19 липня, с. 1.
- ⁸ *Чи у вересні 1939 року Польща могла уникнути нападу Гітлера?* [Could Poland Have Avoided Hitler's Invasion in September 1939?], in «Польське радіо для закордону», 2019, 4 вересня, URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8014/Artykul/2337630>
- ⁹ *Горожани Данцігу потребуватимуть незадолго холоднокровності* [The Citizens of Danzig Will Soon Need Composure], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 2 липня, с. 2.
- ¹⁰ *Масакують німців в Польщі* [Germans Are Being Massacred in Poland], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 31 серпня, с. 3.
- ¹¹ *Перші відзиви на промову Геліфекса* [First Responses to the Halifax Speech], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 4 липня, с. 1.
- ¹² *Що діється в Данцігу* [What's Going on in Danzig], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 4 липня, с. 1.
- ¹³ *Велика промова Геліфекса про міжнародні справи* [The Great Halifax Speech on International Affairs], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 4 липня, с. 1.
- ¹⁴ *Як Гітлер не зачне війну, матимемо мир* [As Long as Hitler Does not Start the War, We Will Have Peace], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 13 серпня, с. 2.
- ¹⁵ *Сенсаційні плани Гітлера* [Sensational Plans of Hitler], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 30 липня, с. 3.
- ¹⁶ *«Ми не хочемо війни» сказав Герінг* [«We Don't Want War», Goering Said], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 11 серпня, с. 1.
- ¹⁷ *Промова генерала Браухічі* [Speech by General Brauchitsch], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 13 серпня, с. 4.
- ¹⁸ *Чому Німеччина мусить змінити теперішній стан?* [Why Should Germany Change Its Current Status Quo?], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 19 липня, с. 1.
- ¹⁹ *Вирішна для міжнародного положення переписка між Даладіє й Гітлером* [Decisive for the International Situation Correspondence between Daladier and Hitler], in «Газета «Час» (Чернівці)», 1939, 2 вересня, с. 3.
- ²⁰ Б. Цюпин, *«Захист» Гітлером німецькомовних був кроком до Другої світової війни* [Hitler's «Protection» of German-Speaking People as a Step towards World War II], in «Радіо Свобода», 2014, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25291651.html>

References

1. Anhliia y Nimechchyna [England and Germany], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 11 lypnia, s. 1.
2. Chomu Nimechchyna musyt zminiaty teperishnii stan? [Why Should Germany Change Its Current Status Quo?], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 19 lypnia, s. 1.

3. Czy u wreszni 1939 roku Polshcha mohla unyknyty napadu Hitlera? [Could Poland Have Avoided Hitlers Invasion in September 1939?], in «Polske radio dlia zakordonu», 2019, 4 wresznia, URL: <https://www.polskieradio.pl/398/8014/Artykul/2337630>
4. Hitler znyshchyy «Versaiskiy dyktat» [Hitler Destroyed the «Versailles Dictate»], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 1 lypnia, s. 1.
5. Horozhany Dantsihu potrebuwaty mut nezadolho kholodnokrovnosty [The Citizens of Danzig Will Soon Need Composure], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 2 lypnia, s. 2.
6. Iak Hitler ne zachne wiinu, matymemo myr [As Long as Hitler Does not Start the War, We Will Have Peace], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 13 serpnia, s. 2.
7. Klark K., Somnambuly: yak Yevropa pryshla do wiiny v 1914 rotsi [The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914], Penguin Books, 2012, 696 s.
8. Levenshtain K., Voiovnyncha demokratsiia ta fundamentalni prava [Militant Democracy and Fundamental Rights], in «Ukrainskiy chasopys konstytutsiinoho prava», 2024, vyp. 2, s. 76-89.
9. Makkin D., I stalasia tma. Ruzvelt, Hitler i zakhidna dyplomatiia naperedodni wiiny [And Darkness Came. Roosevelt, Hitler, and Western Diplomacy on the Eve of War], Kyiv, Laboratoriia, 2023, 400 s.
10. Masakruuiut nimtsiv v Polshchi [Germans Are Being Massacred in Poland], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 31 serpnia, s. 3.
11. «My ne khochemo wiiny» skazav Gering [«We Dont Want War», Goering Said], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 11 serpnia, s. 1.
12. Nimechchyna pryluchyt Chekhiiu ta Moraviiu bezposeredno? [Will Germany Annex the Czech Republic and Moravia Directly?], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 19 lypnia, s. 1.
13. Pershi vidzvyvy na promovu Helifeksa [First Responses to the Halifax Speech], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 4 lypnia, s. 1.
14. Pochatok Druhoi svitovoi wiiny. Rol storin (ukrainska versiia, seminar) [The Beginning of World War II. The Role of the Parties], in «Ukrainskiy instytut natsionalnoi pamiati», 2022, 22 chervnia, URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/ukrayinsko-nimecki-istorychni-dialogy/seminar-pochatok-drugoyi-svitovoyi-viiny-rol-storin>
15. Promova henerala Braukhichi [Speech by General Brauchitsch], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 13 serpnia, s. 4.
16. Sesatsiini pliany Hitlera [Sensational Plans of Hitler], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 30 lypnia, s. 3.
17. Shcho diietsia v Dantsihu [Whats Going on in Danzig], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 4 lypnia, s. 1.
18. Shefer L., Svit na porozi Tretoi svitovoi? Dumka vidomoho istoryka [Is the World on the Brink of World War III? The Opinion of Famous Historian], in «U fokusi», 2022, 27 travnia, URL: <https://www.dw.com/uk/svit-na-porozi-tretoi-svitovoi-dumka-vidomoho-avstraliiskoho-istoryka-a-1951357/a-61951357>
19. Tsiupyn B., «Zakhyst» Hitlerom nimetskomovnykh buv krokom do Druhoi svitovoi wiiny [Hitlers «Protection» of German-Speaking People as a Step towards World War II], in «Radio Svoboda», 2014, URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25291651.html>
20. Velyka promova Helifeksa pro mizhnarodni spravy [The Great Halifax Speech on International Affairs], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 4 lypnia, s. 1.
21. Vyrishna dlia mizhnarodnoho polozhennia perepyska mizh Daladiie y Hitlerom [Decisive for the International Situation Correspondence between Daladier and Hitler], in «Hazeta «Chas» (Chernivtsi)», 1939, 2 wresznia, s. 3.